

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут психології та педагогіки
Кафедра вікової та педагогічної психології
Кафедра загальної психології та психодіагностики**

Студентський науковий альманах

(Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих науковців "Гендерні аспекти розвитку самосвідомості в онтогенезі"
Рівне, 15-16 квітня 2010 р.)

Рівне, 2010

Студентський науковий альманах. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих науковців "Гендерні аспекти розвитку самосвідомості в онтогенезі". Рівне, 15-16 квітня 2010 р. – Рівне: РДГУ, 2010. – 198 с.

Редакційна колегія:

Павелків Р.В. - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, директор Інституту психології і педагогіки РДГУ, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Інституту психології та педагогіки РДГУ, Заслужений працівник освіти України – співголова;

Воробйов А.М. – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор РДГУ, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Інституту психології та педагогіки РДГУ, Заслужений працівник освіти України - співголова

Безлюдна В.І. - професор кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Корчакова Н.В. – доцент кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Созонюк О.С. – доцент кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Яцюк Н.О. – доцент кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Матеріали обговорені та рекомендовані до друку на засіданні науково-методичної ради психолого-природничого факультету РДГУ. Протокол № _____ від _____ 2010 р.

Розділ 1.
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ САМОСВІДОМОСТІ

УДК 159.923.2

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ У
МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Багай Богдана, магістрантка,

Павелків Р.В., доктор психологічних наук, професор

Рівненський державний гуманітарний університет

Серед нагальних психолого-педагогічних проблем удосконалення нашого суспільства однією з найважливіших є проблема цілеспрямованого формування особистості. Ключовими теоретико-емпіричними підходами слід обрати такі, які розглядають становлення людини не просто як носія певної суми знань, а, насамперед, як цілісної особистості. Характерними психоментальними ознаками цієї особистості є постійний духовний розвиток, стійкі моральні засади, висока культура праці і поведінки. Вирішення цього завдання потребує розгортання психолого-педагогічних досліджень, які розкривають закономірності розвитку людини як цілісної особистості, виявлення того, як формується її самосвідомість, зокрема мотиваційна сфера, соціальні установки, ціннісні орієнтації тощо.

У останні десятиріччя значна увага дослідників зосереджена на одній із центральних проблем психології - пошуку механізмів та закономірностей становлення самосвідомості особистості.

Загальна проблематика самосвідомості особистості відбита передусім у теоретичних працях Р.Бернса, У.Джемса, І.С.Кона, К.Роджерса, С.Л.Рубінштейна, В.В.Століна, З.Фрейда, І.І.Чеснокової, Т.Шибутані, К.-Г.Юнга, В.О.Ядова та інших [1, 3; 5].

Існує декілька підходів до визначення сутності та структури самосвідомості. Окремі її компоненти були предметом численних досліджень як у зарубіжній, так і вітчизняній психології, зокрема у працях В.Г.Асеева, Р.Бернса, К.Благи, Л.І.Божович, А.Валлона, М.Шебека, С.Д.Максименка, І.Д.Беха, Г.О.Балла представлені теоретичні положення про співвідношення та взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників становлення свідомості і самосвідомості особистості [4]., генезу самосвідомості та її складових (В.В.Давидов, Г.С.Костюк, В.В.Клименко, Ю.І.Машбиць, Л.М.Карамушка, В.Л.Зликов).

Предметом емпіричного вивчення, як правило, є окремі аспекти самосвідомості, зокрема самовизначення і самооцінка рівня інтелекту, емоційного стану, моральних та особистісних властивостей (Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, В.Вольф, С.Куперсміт, Г.І.Ліпкіна, А.В.Петровський, К.Ханлі, Т.С.Яценко, Ю.М.Швалб, Р.В.Павелків та інші). Водночас існує низка невизначеностей щодо характеру зв'язків окремих компонентів самосвідомості, її внутрішніх структурних особливостей.

Суттєвою особливістю значної кількості досліджень є їх зосередження на двох вікових категоріях - дослідження процесу становлення самосвідомості у дітей дошкільного віку та в юнацькому віці. Діяльнісний підхід та широке визнання періодизації психічного розвитку дитини Д.Б.Ельконіна визначили ситуацію, коли психологічне вивчення розвитку дітей молодшого шкільного віку переважно спрямовувалося на дослідження особливостей формування навчальної діяльності (В.В.Давидов, Ю.І.Машбиць, В.В.Репкін, Ю.М.Швалб та ін.). І тільки у незначній кількості робіт доводиться необхідність поєднання дослідження процесів формування навчальної діяльності і становлення особистості у молодшому шкільному віці (О.К.Дусавицький, С.Д.Максименко).

Результати теоретичних і експериментальних досліджень засвідчують, що Я-концепція відіграє важливу роль в навчальній діяльності школярів і дозволяє значною мірою прогнозувати її результати (Н.Ю.Максимова, В.С.Мухіна, Н.В.Чепелева, І.Д.Бех, О.Є.Гуменюк, В.А.Семиченко).

Наявність позитивної Я-концепції та сприяння її розвитку в дитини є суттєвою умовою не лише ефективності навчальної діяльності, комфортного перебування дитини в школі, а й психічного розвитку молодшого школяра в цілому, його життєдіяльності та конструктивного входження у світ соціальних відносин.

У дошкільному віці у дитини закладаються основи Я-концепції. На початку навчання в школі вона є досить гнучким, рухливим психологічним утворенням [3; 5].

Входження у цьому віці в нову соціальну ситуацію розвитку вперше подвійно опосередковане:

1) складною динамічною внутрішньою мотиваційною позицією особистості (прагненням оволодіти позицією школяра - внутрішнє опосередкування) і внутрішніми переживаннями дитиною цієї ситуації;

2) багаторівневістю системи реальних взаємовідносин дитини молодшого шкільного віку, де провідними стають відносини

дитини з соціумом, соціальним дорослим (вчителем), включені в першу соціально значущу діяльність дитини - навчальну (зовнішнє опосередкування).

Становлення Я-концепції дитини вперше починає визначатися її соціальними досягненнями, продуктами діяльності, насамперед навчальної, пов'язаної із змінами самої особистості учня; сприйманням й оцінкою дитини дорослими, сприйманням та інтерпретацією дитиною поведінки інших людей (дорослого та однолітків) у контексті провідної діяльності.

Розвиток Я-концепції учня у цьому віці зумовлюється появою рефлексії особливостей як суб'єкта навчальної діяльності, власних змін та виконанням рольової поведінки, зміною системи життєвих цінностей, особливостей власного Я в конфліктних ситуаціях тощо. Це визначає високу сенситивність молодших школярів (саме в цьому віці формуються передумови розвитку до особистісних змін, мотивації досягнення, довірливості психічної діяльності та ін.). Відношення між Я-концепцією і досягненнями особистості має взаємозумовлений характер.

Вступ дитини до школи і включення в навчальну діяльність змінює її соціальний статус, значно розширює коло соціальних контактів дитини, сприяє зростанню її самостійності й емансипації від батьків. Важливого значення для неї набувають власні дії, відповідальність за себе. В її житті з'являється ще один значущим дорослий - вчитель, змінюється система життєвих цінностей і актуальних потреб дитини тощо, що, безперечно, впливає на її Я-концепцію [6].

Аналізуючи стан проблеми можна визнати, що на даний час ще недостатньо вивчено вплив засвоєння структурних компонентів навчальної діяльності молодшими школярами на розвиток їхнього самоусвідомлення і Я-концепції; не з'ясовано особливостей вікової динаміки розвитку структурних компонентів Я-концепції молодшого школяра; не встановлено залежності процесу розвитку Я-концепції від соціальних та вікових детермінант становлення молодшого школяра.

Література

1. Бернс Р. *Развитие Я-концепции и воспитание.* – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
2. Бех І.Д. *Від волі до особистості.* – К.: Україна – Віта, 1995. – 202 с.
3. Давыдов В.В., Слободчиков В.И., Цукерман Г.А. *Младший школьник как субъект учебной деятельности // Вопросы психологии – 1992 – № 3–4 – с.14–19.*

4. Максименко С.Д. Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии). – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000. – 320 с.

5. Мухина В.С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество. – М.: Издательский центр “Академия”, 1999. – 456с.

6. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці: Дис. ...д–ра психол. наук. – Рівне, 2005. – 433 арк.

УДК 159.923.2

САМОСВІДОМІСТЬ І ЇЇ СТРУКТУРА

Антонець Олена, студентка 4 курсу

*Керівник: кандидат педагогічних наук, професор Безлюдна В.І.
Рівненський державний гуманітарний університет*

Психологічні дослідження проблем самосвідомості мають довготривалу історію. У вітчизняній психології вони розроблялись у працях І.Д.Беха, А.В.Захарової, С.Д.Максименка, С.Л.Рубінштейна, Е.Г.Соколової, А.Г.Спіркіна, В.В.Століна, С.П.Тищенко, П.Р.Чамати, І.І.Чеснокової та інших. Питання, пов'язані зі свідомістю, самосвідомістю та несвідомістю, широко досліджувалися у зарубіжній науці, особливо у психоаналітичних, аналітичних та споріднених з ними школах. Варто згадати праці А.Адлера, Е.Еріксона, А.Маслоу, З.Фрейда, Е.Фромма, К.Юнга.

Аналіз сучасної української психологічної літератури з проблем становлення самосвідомості особистості дозволяє говорити про значну кількість публікацій та широкий спектр питань, які порушуються в них. Особливої уваги заслуговують дослідження П.Р.Чамати. Аналізуючи структуру і зміст самосвідомості, П.Р.Чамата розкрив механізми формування, показав особливість позиції самої дитини, яка одночасно виступає об'єктом і суб'єктом самопізнання; охарактеризував роль таких чинників, як власна активність дитини, спілкування, „перенесення" (сутність його в тому, що властивості, помічені в інших людей, дитина переносить на себе); розкрив роль різних видів діяльності у становленні самосвідомості. Дослідження П.Р.Чамати також присвячені різним утворенням у структурі самосвідомості та їхнім функціям: самооцінка, домагання, „образ Я", самоконтроль, самовладання, саморегуляція, самовиховання тощо.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....3

Розділ 1. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ САМОСВІДОМОСТІ

Багай Б., Павелків Р.В. Теоретичні аспекти становлення Я-концепції у молодшому шкільному віці.....4

Антонець О. Самосвідомість і її структура.....7

Бенедюк О. Шляхи самопізнання особистості.....10

Габрієль К. Образ фізичного «Я» як детермінанта індивідуального стилю поведінки в соціальних контактах.....13

Захарчук М. Генезис самосвідомості дитини.....15

Корольчук І. Розвиток уявлень про саморегуляцію.....16

Кравчук Я. Розвиток моральної саморегуляції у молодшому шкільному віці.....19

Кулаков Р. Самооцінка та рівень домагань як складові професійного самовизначення старшокласників.....21

Левшунова К. Дослідження саморегуляції.....25

Майстренко Є. Детермінація Я-концепції дитини.....28

Манзик О. Вимірювання самооцінки особистості.....30

Мариніч О. Особливості розвитку самооцінки у дошкільному віці.....32

Мартинюк Т. Психологічний аналіз розвитку самосвідомості особистості молодшого школяра.....35

Марчук В. Особистісна рефлексія як засіб активізації пізнавальної активності підлітків.....39

Онищук О. Загальна характеристика самопізнання як процесу.....42

Орел В. Цілі й мотиви самопізнання.....44

Осипчук О. Сфери і області самопізнання.....46

Пархомей К., Корчакова Н.В. Поняття Я-концепції.....48

Прит Т., Безлюдна В.І. Способи і засоби самопізнання.....50

Ревко Н. Розвиток самопізнання у дитячому віці.....53

Смоляк А. Феномен відношення людини до себе.....55

Тимощук С. Дитячо-батьківські стосунки та їх вплив на ставлення дитини до себе.....58

Ходневич Н., Безлюдна В.І. Формування Я-концепції дитини на різних стадіях розвитку.....61

Хомич І. Передумови формування самооцінки молодших школярів...63

Шпинюк В. Розвиток Его-ідентичності в дитячому віці.....66

РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ

Безлюдна В. Гендерні аспекти розвитку Я-фізичного на висхідному етапі онтогенезу.....	69
Беднарська І. Гендерна соціалізація особистості.....	71
Гірак І. Психологічний аналіз гендерних відмінностей адиктивної поведінки осіб юнацького віку.....	74
Забрідня О., Яцюк Н.О. Психологічний аналіз суб'єктивних чинників емоційного вигорання майбутніх педагогів (гендерні аспекти).....	81
Карнаух В. Гендерні аспекти формування адиктивної поведінки у підлітків.....	84
Корчакова Н. Усвідомлене батьківство як напрям психології самосвідомості.....	88
Князєва А. Особливості гендерного спілкування в дошкільному віці.....	91
Мартинюк В. Гендерні відмінності реагування на конфліктну ситуацію учнів старшого шкільного віку.....	93
Назарець Л. Динаміка розвитку пізнавальних інтересів підлітків з урахуванням гендерних відмінностей.....	96
Оксенчук О. Гендерні особливості уявлень студентів про відповідальне батьківство.....	100
Осьмак Л. Психологічні особливості тривожності жінок зрілого віку.....	103
Пінаєва М. Соціальна диференціація гендерної ролі.....	106
Руденко Н. Гендерні аспекти дослідження етнічної толерантності підлітків.....	109
Созонюк О. Вплив гендерних стереотипів на процес становлення особистості дівчат-підлітків.....	111
Тендюк І. Особливості статево-рольових уявлень в дошкільному віці.....	114
Тоюнда О. Вплив сімейних традицій на ставлення молоді до проблем гендерної рівності.....	118
Ямницький О. Особливості формування гендерних схем у процесі статево-рольової соціалізації дітей.....	121

Наукове видання

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ АЛЬМАНАХ
Серія ПСИХОЛОГІЯ

Випуск 4

Заснований у 2008 р.

Відповідальні за підготовку збірника до видання – проф. Павелків Р.В.,
проф. Безлюдна В.І.

Комп'ютерна верстка Юрчук О.С.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра вікової та
педагогічної психології (к. 325, тел. 63-44-92)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі Рівненського
державного гуманітарного університету 33028 м. Рівне, вул.
С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ АЛЬМАНАХ. Серія «Психологія». -
Випуск 4. - Рівне: РДГУ, 2010. — 197 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

Збірник містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 159.922:316.612

ББК 74.20